

Tematikus folyóiratszám Erdély építészetéről

*Magyar Építőművészet — a Magyar Építőművészek Szövetségének folyóirata,
LXXXI. évfolyam, 1990. 5. szám (64 l.).*

A 81. évfolyamánál tartó rangos folyóirat ezt a számát egészen Erdély építészetének szenteli — ez évi programjában meg Kárpátalja kerül sorra. Örömmel forgathatjuk a rólunk és nekünk is szóló, tartalmában, témájában, képanyagában gazdag anyagot. Múltunkat-jelenünket jól ismerő, jövőnkön velünk együtt töprengő erdélyi és Erdélyhez a rokonszenv alapján kötődő szerzők tárják fel tanulmányaikban nemcsak a múlt építészeti emlékeinek, együtteseinek műemlék-gondjait, hanem az építészet jövőbeli kérdéseit is. Szamba veszik az 1989-es romániai fordulattal lezárult — az építőtevékenység szempontjából különösen keserves — korszak negatív jelenségeit éppúgy, mint a ma még ki nem tapintható

jövendő távlatait, kifejezve a reménységet az építőművészet vonatkozásában is.

Entz Géza *Erdélyi építészet* c. tanulmánya indítja a számot. Egy hosszú élet tudásának és tapasztalatának tömörségével és tisztánlátásával helyezi el az egyetemes művészettörténetbe Erdélynek tipikusan a nyugat-európai és magyar kultúrkörhöz kapcsolódó, de sajátosan a három erdélyi nép tájnyelvén jelentkező művészetét, építészetét.

A műemlékvédelem újjáéledése Romániában cím alatt egy Csörtán Ferencsel, a Kulturális Minisztérium Kisebbségi Főosztálya főfelügyelőjével készített interjút olvashatunk. Az utóbbi évtizedek román műemlékügye, de az építészképzés, a műemlék-

restaurálások múltbeli problémáival szembeülhet az olvasó. Egyetlen megjegyzés ide kívánczik: szükség, hogy helyesen és tisztelettel írjuk le a cikkben következetesen hibásan közölt Bágyuly Lajos erdélyi műemlék-restaurátor nevét. A romániai műemlék-védelem újjáéledése egyelőre még „engedély”, terv és remény.

E sok probléma felé nyitó interjúhoz kapcsolódik tárgyában Bodor Ferenc, aki Tamáshida román stílusú romtemplomának szomorú állapotáról számol be lelkiismeret-ébresztő írásában, valamint az a rajzos beszámoló, amelyet egy háromszéki udvarházak építészeti számbavételét végző lelkes munkaközösség anyagából Kovács Árpád, Máté László és Zakariás Attila hagyományt követő és hagyományt teremtő felméréseiből, rajzaiból közöl a folyóirat.

Történelmi dokumentumértéke is van annak a négy, megkapóan szép fotónak, amelyeket Bodor Ferenc közöl *Kastélybelsők Erdélyben* c. írásához, hiszen a Helikon írótalálkozóinak otthont adó marosvécsi Kemény-kastély és a sáromberki Teleki-kastély (mindkettő állami gondozottak otthona) ma már legfeljebb külsejében őrzi egykori önmagát, míg a bonchidai Bánffy-kastély 1944 őszén mindenestül megsemmisült.

Más módon vált az idők martalékává az az építészeti anyag, melyről Dávid Gyula *Rekvium a kolozsvári eklektikáért* című, jó képanyaggal illusztrált írása szól. Az egyedi emlékeiben sokszor ócsárolt, lenézett eklektika Kolozsváron és általában az erdélyi városokban részben még ma is városkép-kialakító; házsorai, épületegyütteseik meghatározzák a fő terek és korukban növekvő peremkerületek meleg és helyi színt adó, emberszabású városképét. Annál megdöbbentőbb számba venni a tömbházépítő és városképromboló utolsó évtized végbevitt pusztításait.

Először egy lelkes mentőcsoportot toborzott össze, azután egy gazdag dokumentumanyagot, végül európai összefogás láncolatában a testvérfalu, testvérváros szerveződését eredményezte az a világszerte hírhedtté vált „falurombolási terv”, amelynek több mint 8000 falu lett volna az áldozatává egy „országos fejlesztési terv” részeként. Az erdélyi építészeti emlékeket megmenteni vagy legalább elpusztításuk előtt dokumentumokkal megörökíteni akarók kezdeményezése és munkája végül Erdélyért és Romániáért végzett diplomáciai szolgáltatásnak minősült, Ághné Korompay Katalin beszámolója szerint is, akinek nagy része volt az ICOMOS (az UNESCO műemlék-irodája) által pártolt és mindvégig támogatott műemlékmentés akciójában.

Ennek a falurombolási tervnek egy különös vetületét, a romániai falusi ház típusáról készült tanulmánykötetet és keletkezésének körülményeit ismerhetjük meg részletesebben Varga V. István *A kifordított falurombolás* című írásából. A tanulmány egy 1989-ben megjelent része (*Locuința sătească în România*. Ed. ICCPDC. Buc.) motivációvilágába próbál betekinteni, és ennek alapján kísérli meg kibontani a téves eredeztetések és helytelen tipologizálások alól a hatalmas használható anyagot. Az olvasó csemegézhet az „aranykorszak” és a „legokosabb házaspár” építészettel kapcsolatos tevékenységének titkaiból-terveiből is, melyek többek között a szakemberek teljes kiszolgáltatottságát bizonyíthatják.

E mesterkéltnak és az építészettel egyfajta műtermileg teremtett „örökség” útjain megújítani kívánó gyakorlattal szemben Sas Péter *Erdélyi román fatemplomok* című írása (Mihalik Tamás szép felvételeivel) a XVI—XVII. századi Erdély igen értékes műemlékállományának világába vezet be a nyugati kereszténység művészetében kialakult formákkal, ahol a népi alkotóerő „a keleti ortodox egyházat szolgálja”.

Péterfy László *A régi Marosköz falusi temetői* című írása az igen értékes összefoglaló fejlődéstörténet és a temetőtípusok ismertetése mellett egy jól körülhatárolható sírkőállományt térképez fel, majd a havadtői készítésű sírkövek ismertetése révén a korszak sírkőtípusait is bemutatja. Valószínűleg nagyon gazdag dokumentumanyagából hét sírkő rajzát közli.

Az első Erdély-térkép és előzményei cím alatt Sebők László az 1375-ös Katalán Világtalast, az 1490-es H. M. Germanus-térképet, az 1528-as Lázár deák-féle térképet követő, 1532-ben megjelent Honterus-féle Erdély-térképet mutatja be.

Örvendetes hírt közöl Boross Péter a *Kős-szobor felállítása a Wekerle-telepen* c. írásában. Megtudjuk belőle, hogy a budapesti Wekerle-telep főterén Péterfy László Kós Károly-szobrát állították fel; a tér egyébként most már szintén az erdélyi építész-író nevét viseli. A városrész rekonstrukcióját Nagy Gergely külön cikkben ismerteti, igen szép színes és fekete-fehér fotóanyagából Kós Károly tervezte házsorok köszöntenek ismerősen.

Vákár Tibor építész, egy hargita-fürdői épületgyűttes tervezője, Csík, Gyergyó vidékéhez fűződő emlékeit idézi: szülőföldje életét, ünnepeit, építkezéseit, az együttélés megannyi vonatkozását („*És nem ismertünk gyűlöletet*”).

Csengeiné Plank Ibolya *A műemléki fotográfia kezdetei* címmel a Műemlékek Országos Bizottsága megbízásából a század elején Erdély műemlékeit is végigfotózó Hollenzer László 40 évre terjedő munkás-

ságát ismerteti és szemlélteti. A minőségben és számban (mintegy 800 minőségi felvétel az intézet fényképtárában) jelentős hagyaték az 1900-as évek elejétől kezdve számos, ma már nem létező vagy azóta változott műemlék fényképlemezét őrzi hűségesen. Ugyanitt Pusztai László Pákei Lajosnak az OMF gyűjteményeiben őrzött jelentős (500 tervrajzot, 200 fotót tartalmazó hagyatékából mutatja be ennek kolozsvári reneszánsz kőfaragványokról készült rajzait, amelyek ma már pótolhatatlan értéket képviselnek, s az emléktanyával foglalkozó Balogh Jolán és Kelemen Lajos erre vonatkozó kutatásait is felhasználva értékeli Pákei Kolozsvár múltjának megmentésére néző törekvését.

Végül Hadik András írása *Radó Sándor* (1880—1960) marosvásárhelyi építészről szól. Néhány terve és néhány megvalósult épülete (felső kereskedelmi iskola, Albina bank, Leányiskola: a későbbi Papiu Ilarian stb.) vizsgálatán és bemutatásán túl a további kutatás szükségességére mutat rá, mely nemcsak Radó Sándor munkásságának, de általában a Kárpát-medence 20. századi építészettörténetének fehér foltjait lenne hivatott adatokkal betölteni.

Az Erdély építészetének szentelt számhoz igen hasznosan forgatható részletes bibliográfiát Deák Zoltán válogatta össze; ebben a kezdetektől a múlt esztendővel bezárólag közli Erdély művészetének, építészetének bibliográfiáját.

Dávid László